Wprowadzenie: dwie reformy liturgiczne oddzielone czterema wiekami, ale wykazujące podobieństwa, które zasługują na zbadanie

W 1549 roku Thomas Cranmer, arcybiskup Canterbury, opublikował pierwsze wydanie *Book of Common Prayer* (Księgi Modlitwy Powszechnej), które głęboko przekształciło liturgię Kościoła Anglii. Trzy lata później, w 1552 roku, ukazało się drugie wydanie, które pogłębiło zerwanie z tradycyjną katolicką teologią eucharystyczną.

Cztery stulecia później, w 1969 roku, święty Paweł VI promulgował nowy Mszał Rzymski, będący owocem reformy liturgicznej następującej po Soborze Watykańskim II.

Między tymi dwoma wydarzeniami istnieje znaczny dystans historyczny, ale pojawia się również kwestia, która wywołała intensywną debatę wśród historyków, liturgistów i teologów katolickich: **dlaczego niektóre zmiany wprowadzone przez Cranmera w XVI wieku wykazują podobieństwa do części zmian, które odnajdujemy w Novus Ordo?**

Porównanie to nie jest powierzchowną kwestią estetyki liturgicznej. Dotyczy tak istotnych zagadnień, jak:

- Zastąpienie dawnych modlitw offertorium.
- Zmiana języka wyrażającego charakter ofiarniczy Mszy.
- Przedstawienie Eucharystii jako Ofiary lub pamiątki.
- Przekształcenie ołtarza i jego znaczenia.
- Uproszczenie gestów liturgicznych.
- Udział zgromadzenia wiernych.
- Zmiana słów i formuł towarzyszących udzielaniu Komunii Świętej.
- Relacja między kapłaństwem służebnym a wspólnotą wiernych.

Są to zagadnienia, które zasługują na dokładne zbadanie.

Musimy jednak od samego początku ustalić zasadnicze rozróżnienie: **wskazanie podobieństw między dwiema reformami nie dowodzi automatycznie, że jedna skopiowała drugą**. Aby udowodnić bezpośredni wpływ historyczny, potrzebne są dokumenty, świadectwa lub dowody na przekazanie określonych idei.

Naszym celem będzie zatem porównanie tekstów i przemian liturgicznych, wskazanie rzeczywistych zbieżności oraz zbadanie różnic doktrynalnych, bez przedstawiania jako

udowodnionych faktów tego, co stanowi jedynie hipotezę.

Pytanie, które będzie nam towarzyszyć przez całą analizę, brzmi: w jakim stopniu zmiany wprowadzone przez Cranmera do liturgii angielskiej zapowiadały formy i kryteria, które ponownie pojawiły się kilka wieków później podczas reformy rytu rzymskiego?

1. Pierwsza kluczowa kwestia: reforma Cranmera nie była jednolita

Aby właściwie porównać obie reformy, musimy rozróżnić dwa główne wydania *Book of Common Prayer*.

To rozróżnienie jest fundamentalne, ponieważ księga z 1549 roku zachowywała jeszcze wiele elementów dawnej katolickiej liturgii angielskiej, podczas gdy wydanie z 1552 roku wprowadziło znacznie głębsze zmiany.

Księga z 1549 roku: zachowanie struktury, zmiana treści

Pierwsze wydanie zachowywało strukturę rozpoznawalną dla osób zaznajomionych z dawną Mszą rzymską, a zwłaszcza z rytem Sarum, jedną z najważniejszych średniowiecznych tradycji liturgicznych Anglii.

Zachowano w nim takie elementy jak:

- Kyrie.
- Gloria.
- Credo.
- Sanctus.
- Modlitwę eucharystyczną o strukturze wywodzącej się ze starożytnego Kanonu.
- Niektóre tradycyjne szaty i ceremonie liturgiczne.

Wprowadzono jednak istotne zmiany teologiczne. Na przykład w modlitwie eucharystycznej pojawiało się sformułowanie, aby chleb i wino stały się dla wiernych Ciałem i Krwią Chrystusa, posługujące się innym językiem niż tradycyjne wyrażenie mówiące o ich przemianie w Ciało i Krew Chrystusa.

Zmiana mogła wydawać się niewielka z językowego punktu widzenia, ale wiązała się ze znacznie głębszym sporem teologicznym.

Wydanie z 1549 roku było zatem reformą przejściową: zachowywało znaczną część tradycyjnego wyglądu liturgii, ale wprowadzało elementy pozwalające wyrażać zreformowane rozumienie Eucharystii.

Księga z 1552 roku: usunięcie niejednoznaczności

Drugie wydanie poszło znacznie dalej.

Dokonano w nim zmian mających usunąć wyrażenia i ceremonie, które można było interpretować zgodnie z katolicką doktryną Mszy jako Ofiary.

Badania historyczne nad tą reformą wskazują na celowe zmiany terminologii dotyczącej ołtarza, szat liturgicznych, gestów celebransa i struktury obrzędu Komunii.

Ta druga edycja jest tą, którą powinniśmy przede wszystkim wykorzystać do porównania z Novus Ordo.

Nie należy bezkrytycznie porównywać Mszału Pawła VI z dowolną wersją Księgi Modlitwy Powszechnej: najważniejszym punktem odniesienia dla badania podobieństw jest obrzęd z 1552 roku.

2. Pierwsze podobieństwo: przekształcenie offertorium

Jest to prawdopodobnie jedno z najważniejszych porównań z punktu widzenia teologii liturgicznej.

Offertorium w tradycyjnej Mszy rzymskiej

W tradycyjnym Mszale Rzymskim offertorium zawiera modlitwy, które w sposób wyraźny ukazują ofiarniczy charakter tego, co się dokonuje.

Kapłan przedstawia Bogu Hostię i kielich, antycypując sakramentalnie Ofiarę Chrystusa.

Wśród tych modlitw znajdujemy:

Suscipe, sancte Pater, omnipotens aeterne Deus, hanc immaculatam hostiam…

„Przyjmij, Ojcze święty, wszechmogący, wieczny Boże, tę niepokalaną Hostię…”.

A także:

Offerimus tibi, Domine, calicem salutaris…

„Ofiarujemy Ci, Panie, kielich zbawienia…”.

Słownictwo ma jednoznacznie ofiarniczy charakter: mowa jest o Hostii, ofierze i poświęceniu.

Offertorium u Cranmera

W reformie z 1552 roku modlitwy offertorium o charakterze ofiarniczym zostały usunięte z obrzędu Komunii.

Przedstawienie darów zostało związane przede wszystkim ze zbiórką ofiar i przygotowaniem stołu komunijnego.

Nie chodziło jedynie o zastąpienie jednych słów innymi: była to część programu przemian teologicznych, którego celem było wyeliminowanie katolickiego rozumienia Eucharystii jako Ofiary.

Offertorium w Novus Ordo

W Mszale Pawła VI znajdujemy istotną zmianę.

Dawne modlitwy offertorium zostały zastąpione formułami:

Benedictus es, Domine, Deus universi…

„Błogosławiony jesteś, Panie, Boże wszechświata…”.

Kapłan przedstawia chleb i wino jako dary otrzymane z Bożej hojności, owoce ziemi, winnego krzewu i pracy ludzkich rąk.

Różnica w stosunku do tradycyjnego offertorium jest oczywista.

Msza tradycyjna	Novus Ordo	Cranmer, 1552
Wyraźne modlitwy ofiarowania Hostii i kielicha.	Błogosławieństwo i przedstawienie darów.	Usunięcie tradycyjnego języka ofiarniczego offertorium.
Odniesienia do Ofiary i przebłagania.	Język ofiarniczy pojawia się przede wszystkim w modlitwie eucharystycznej.	Przeorientowanie celebracji na obrzęd Komunii.

W tym miejscu dostrzegamy istotne podobieństwo formalne: **zniknięcie dawnych, wyraźnych formuł offertorium o charakterze ofiarniczym**.

Istnieje jednak również zasadnicza różnica: w Novus Ordo nie zniknęła ofiara eucharystyczna. Jest ona wyraźnie obecna w modlitwach eucharystycznych.

Ponadto nie można pominąć ważnego faktu historycznego: nowe formuły przedstawienia darów w Novus Ordo pozostają w bardzo bliskim związku tekstowym z żydowskimi błogosławieństwami stołu, czyli *berakhot*. Nie ma wystarczających podstaw, aby przypisywać ich bezpośrednie pochodzenie Cranmerowi.

Możemy zatem mówić o podobieństwie rezultatów reformy offertorium, ale nie o tożsamości tekstowej ani o udowodnionej zależności historycznej.

3. Drugie podobieństwo: przesunięcie akcentu z ołtarza na stół komunijny

Ołtarz jest jednym z najważniejszych elementów liturgii chrześcijańskiej.

W tradycji katolickiej oznacza miejsce Ofiary eucharystycznej, a jednocześnie stół Pański, przy którym wierni otrzymują sakramentalny pokarm.

Reforma Cranmera głęboko zmieniła to rozumienie.

Przemiana w Anglii w 1552 roku

W drugim wydaniu *Book of Common Prayer* systematycznie zrezygnowano z określenia „ołtarz” na rzecz *communion table* (stołu komunijnego).

Zmiana nie miała wyłącznie charakteru terminologicznego.

Promowano zastępowanie dawnych kamiennych ołtarzy drewnianymi stołami komunijnymi. Ustalono również przepisy dotyczące ich ustawienia oraz pozycji duchownego.

Zmiana ta była związana z nowym rozumieniem Eucharystii i odrzuceniem Mszy jako Ofiary przebłagalnej.

Stół wyrażał inne rozumienie celebracji: zgromadzenie wiernych wokół Wieczerzy Pańskiej.

Przemiana przestrzeni liturgicznej w Novus Ordo

W wielu kościołach katolickich po reformie wprowadzono ołtarze wolnostojące i upowszechniła się celebracja twarzą do ludu.

Wizualny rezultat może przypominać niektóre rozwiązania stosowane w kościołach reformowanych.

Kapłan znajduje się naprzeciw zgromadzenia, a stół ołtarzowy staje się bardziej bezpośrednio widoczny w przestrzeni liturgicznej.

Istnieje tu podobieństwo, które zasługuje na uznanie.

Należy jednak wskazać istotną różnicę: zreformowany Mszał Rzymski nadal używa określenia „ołtarz" i zachowuje jego znaczenie ofiarnicze. Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, w numerach 296-298, wyraźnie reguluje kwestię ołtarza jako miejsca, w którym uobecnia się Ofiara eucharystyczna.

Sobór Watykański II nie nakazał również, aby wszyscy kapłani celebrowali twarzą do ludu.

Nie możemy zatem twierdzić, że obecny układ ołtarzy katolickich jest bezpośrednią kopią stołu Cranmera.

Możemy natomiast zauważyć zmianę w wizualnym odbiorze celebracji: **w niektórych kontekstach tradycyjny ołtarz jako centralny wizualnie punkt Ofiary ustąpił miejsca układowi, który podkreśla relację między celebransem a zgromadzeniem wiernych**.

Pytanie teologiczne brzmi, czy taki układ wystarczająco wyraźnie zachowuje podwójny wymiar ołtarza: jako miejsca Ofiary i stołu Pańskiego.

4. Trzecie podobieństwo: uproszczenie ceremonii i ograniczenie gestów kapłańskich

Tradycyjna liturgia rzymska posiada bardzo rozbudowany język ceremonialny.

Pochylenia, przyklęknięcia, pocałunki ołtarza, okadzenia, znaki krzyża, chwile ciszy i ruchy celebransa nie są zwykłymi ozdobnikami.

Wyrażają cześć, adorację, ofiarę i sakralny charakter czynności liturgicznej.

Cranmer i usunięcie tradycyjnych ceremonii

Wydanie z 1552 roku znacznie ograniczyło elementy ceremonialne związane z dawną Mszą.

Wśród wprowadzonych zmian znalazły się:

- Zniesienie tradycyjnych szat liturgicznych właściwych dla Mszy ofiarnej.
- Usunięcie niektórych czynności wykonywanych przez kapłana.
- Zniknięcie gestów związanych z adoracją eucharystyczną.
- Zmiana układu przestrzeni liturgicznej.
- Usunięcie elementów mogących sugerować rzeczywistą obecność Chrystusa w rozumieniu katolickim.

Zmiany te miały rozpoznawalne uzasadnienie doktrynalne: chodziło o wyeliminowanie tego, co według reformatorów przekazywało błędne rozumienie Eucharystii.

Uproszczenie w Novus Ordo

Mszał z 1969 roku również wprowadził uproszczenie niektórych ceremonii.

Ograniczono pewne przyklęknięcia, znaki krzyża, modlitwy prywatne i powtórzenia występujące w poprzednim Mszale.

Zniknęły również niektóre modlitwy towarzyszące gestom kapłana.

W rezultacie celebracja stała się zewnętrznie prostsza.

Podobieństwo do Cranmera polega na ograniczeniu niektórych elementów ceremonialnych odziedziczonych po tradycji średniowiecznej.

Musimy jednak wskazać zasadniczą różnicę: **katolickie uproszczenie nie miało na celu oficjalnego zaprzeczenia rzeczywistej obecności Chrystusa ani usunięcia ofiarniczego wymiaru Mszy**.

Nowy Mszał zachowuje bowiem przyklęknięcia, adorację, okadzenia i inne znaki czci wobec Eucharystii, choć są one rozmieszczone w inny sposób.

Podobieństwo dotyczy przekształcenia języka obrzędowego; różnica polega na doktrynie, która stanowi podstawę każdej z reform.

5. Czwarte podobieństwo: kapłan i zgromadzenie wiernych podczas celebracji

Kolejnym aspektem, który zasługuje na uwagę, jest relacja między kapłanem a wiernymi.

Podczas tradycyjnej Mszy kapłan zwrócony w stronę ołtarza symbolicznie wyraża, że kapłan i lud wspólnie zwracają się ku Bogu.

Nie chodzi o to, że kapłan odwraca się plecami do wiernych, lecz o to, że wszyscy patrzą w tym samym kierunku, ku temu samemu celowi duchowemu.

Liturgia Cranmera

Reforma angielska z 1552 roku zmieniła układ przestrzeni i pozycję duchownego wokół stołu komunijnego.

Duchowny miał zajmować miejsce po północnej stronie stołu, który znajdował się w innym układzie niż dawny ołtarz.

Celebracja przyjmowała formę bliższą zgromadzeniu wiernych przystępujących do Komunii.

Ewolucja w zreformowanym rycie rzymskim

Novus Ordo sprzyjało bardziej widocznemu uczestnictwu wiernych poprzez:

- Powszechne stosowanie języków narodowych.
- Odpowiedzi i aklamacje zgromadzenia.
- Rozszerzenie udziału lektorów i innych posługujących.
- Możliwość celebracji z kapłanem zwróconym twarzą do ludu.
- Większą widoczność poszczególnych momentów celebracji.

Podobieństwo do niektórych praktyk protestanckich jest zauważalne, zwłaszcza gdy patrzymy na celebrację z zewnątrz.

Błędem byłoby jednak uznanie, że czynne uczestnictwo wiernych jest wynalazkiem protestanckim.

Czynne uczestnictwo jest głęboko zakorzenione w tradycji chrześcijańskiej. Wierni nie są biernymi widzami: uczestniczą w liturgii na mocy chrztu i duchowo jednoczą się z Ofiarą

Chrystusa.

Problem pojawia się wtedy, gdy czynne uczestnictwo utożsamia się z nieustannym zabieraniem głosu, odgrywaniem głównej roli przez zgromadzenie lub przekształceniem Mszy w spotkanie wspólnotowe.

Katolickie uczestnictwo polega przede wszystkim na wewnętrznym zjednoczeniu z Ofiarą Chrystusa, a nie na stawaniu się głównym bohaterem celebracji.

6. Piąte podobieństwo: język Wieczerzy Pańskiej i rozumienie Eucharystii

Jest to prawdopodobnie najważniejsza kwestia doktrynalna w całym porównaniu.

Dla Cranmera katolickie rozumienie Mszy jako Ofiary przebłagalnej było nie do przyjęcia.

Reforma z 1552 roku miała sprawić, aby liturgia wyrażała inną teologię.

Już sam tytuł obrzędu eucharystycznego brzmiał: *The Order for the Administration of the Lord's Supper or Holy Communion*.

Oznaczało to: „Porządek udzielania Wieczerzy Pańskiej lub Komunii Świętej".

Tradycyjne określenie „Msza" zniknęło.

Celebracja została zorganizowana wokół Słowa Bożego, modlitwy i przyjmowania Komunii, bez zachowania ofiarniczej struktury dawnego rytu rzymskiego.

Co dzieje się w Novus Ordo?

Nowy Mszał również obficie posługuje się wyrażeniami związanymi z Wieczerzą Pańską, łamaniem chleba i Komunią.

Struktura celebracji wyraźnie przedstawia:

1. Liturgię Słowa.
2. Przygotowanie darów.
3. Modlitwę eucharystyczną.
4. Komunię.

Wieczerza Pańska zajmuje bardzo widoczne miejsce w duszpasterskim rozumieniu celebracji.

Musimy jednak wskazać zasadniczą różnicę: modlitwa eucharystyczna w Novus Ordo nie jest zwykłą modlitwą błogosławieństwa wspólnotowego posiłku.

Zawiera dziękczynienie, epiklezę, opowiadanie o ustanowieniu Eucharystii, anamnezę, ofiarowanie, a także modlitwy wstawiennicze.

Kościół katolicki nadal naucza, że Msza jest Ofiarą przebłagalną, zgodnie z definicją Soboru Trydenckiego.

Dlatego używanie bardziej przystępnego języka dotyczącego Wieczerzy Pańskiej nie oznacza przyjęcia eucharystycznej teologii Cranmera.

Niemniej jednak uzasadnione jest pytanie, czy w niektórych celebracjach i towarzyszącej im katechezie wymiar uczty nie zyskał tak dużego znaczenia, że wymiar ofiarniczy stał się mniej dostrzegalny.

7. Szóste podobieństwo: słowa towarzyszące Komunii i przyjmowanie Eucharystii

Porównanie formuł komunijnych jest szczególnie interesujące, ponieważ pozwala zobaczyć, jak zmiana liturgiczna może wyrażać określone rozumienie teologiczne.

Reforma Cranmera

W 1549 roku formuła używana podczas udzielania Komunii zachowywała wyraźne odniesienie do Ciała i Krwi Chrystusa.

W 1552 roku Cranmer wprowadził znaczącą zmianę.

Formuła zaczęła wyrażać:

„Bierz i jedz na pamiątkę, że Chrystus umarł za ciebie, i karm się Nim w swoim sercu przez wiarę, z dziękczynieniem”.

Formuła ta podkreślała duchowe przyjmowanie Chrystusa przez wiarę i wspominanie Jego Ofiary.

W rewizji z 1559 roku połączono formuły z 1549 i 1552 roku, tworząc wyrażenie, które zachowano później w Księdze Modlitwy Powszechnej z 1662 roku.

Ewolucja tych formuł pozwala dostrzec wysiłek zmierzający do ukierunkowania rozumienia Komunii na teologię reformowaną.

Formuła w Novus Ordo

W Mszale Pawła VI kapłan, ukazując Hostię, wypowiada słowa:

Corpus Christi.

„Ciało Chrystusa".

Wierny odpowiada:

Amen.

Formuła ta nie jest zaprzeczeniem rzeczywistej obecności Chrystusa. Przeciwnie, wyraża wiarę w Tego, którego się przyjmuje.

W tym miejscu dostrzegamy zasadniczą różnicę w stosunku do formuły Cranmera z 1552 roku.

Dlatego, chociaż obie reformy zmieniły elementy związane z udzielaniem Komunii, **nie istnieje między nimi tożsamość doktrynalna**.

Ten przykład pokazuje, dlaczego poważne porównanie musi uwzględniać konkretne słowa, a nie ograniczać się do stwierdzenia, że obie reformy zmieniły ten sam moment celebracji.

8. Siódme podobieństwo: uproszczenie modlitwy eucharystycznej i ograniczenie znaczenia Kanonu Rzymskiego

W tym miejscu znajdujemy kolejną ważną różnicę, która jednocześnie pozwala pogłębić porównanie.

Modlitwa eucharystyczna Cranmera

Księga z 1549 roku zachowywała modlitwę eucharystyczną, która zawierała elementy

rozpoznawalne ze starożytnego Kanonu Sarum.

Wprowadzono jednak do niej zmiany w treści i sformułowaniach.

W 1552 roku jej struktura została głębiej przekształcona. Usunięto elementy, które można było interpretować jako wyraz katolickiego rozumienia ofiary eucharystycznej.

Celem było sprawienie, aby obrzęd eucharystyczny wyrażał wyraźniej teologię reformowaną.

Kanon Rzymski i nowy Mszał

W tradycji rzymskiej Kanon Rzymski zajmował przez stulecia centralne miejsce w celebracji.

Novus Ordo zachował Kanon Rzymski w całości, który otrzymał nazwę Modlitwy Eucharystycznej I.

Wprowadzono jednak trzy inne główne modlitwy eucharystyczne, oprócz innych formuł zatwierdzonych później.

Stanowiło to istotną zmianę w doświadczeniu liturgicznym.

Modlitwa eucharystyczna przestała być zwykle jedną, niezmienną kompozycją i zaczęła występować w kilku wariantach.

Z perspektywy tradycyjnej można postawić pytanie, czy ta różnorodność nie osłabiła poczucia ciągłości z Kanonem Rzymskim, zwłaszcza gdy często stosowana jest Modlitwa Eucharystyczna II.

Nie należy jednak utożsamiać różnorodności z protestantyzmem.

Nowe modlitwy eucharystyczne zawierają odniesienia do Ofiary Chrystusa i ofiary Kościoła.

Ponadto nie ma podstaw, aby twierdzić, że zostały skopiowane z modlitw Cranmera.

Warto również pamiętać, że Modlitwa Eucharystyczna II ma jako jedno ze swoich historycznych źródeł starożytną anaforę tradycyjnie przypisywaną Hipolitowi Rzymskiemu, chociaż historia jej rekonstrukcji i współczesnego opracowania jest bardziej złożona.

Podobieństwo do Cranmera nie polega na tożsamości tekstowej, lecz na przekształceniu odziedziczonej struktury liturgicznej i wprowadzeniu nowych sformułowań.

9. Ósme podobieństwo: język narodowy i zrozumiałość celebracji

Jedną z najbardziej widocznych cech obu reform było zastosowanie języka zrozumiałego dla wiernych.

Cranmer i liturgia w języku angielskim

Book of Common Prayer zastąpiła liturgię łacińską liturgią w języku angielskim.

Celem było umożliwienie wiernym rozumienia modlitw i uczestnictwa w nich.

Decyzja ta miała ogromne znaczenie dla ukształtowania kultu anglikańskiego.

Novus Ordo i języki narodowe

Sobór Watykański II również popierał stosowanie języków narodowych.

Należy jednak precyzyjnie zaznaczyć, że *Sacrosanctum Concilium* 36 stanowiło, iż w obrządkach łacińskich należy zachować używanie języka łacińskiego, choć dopuszczano rozszerzenie stosowania języków narodowych.

Numer 54 przewidywał ich użycie przede wszystkim w czytaniach oraz w niektórych modlitwach i śpiewach.

Późniejsze wprowadzenie reformy znacznie rozszerzyło stosowanie języków narodowych.

Podobieństwo z reformą angielską jest oczywiste: celebracja zaczęła odbywać się zwyczajowo w języku wiernych.

Język narodowy nie jest jednak cechą wyłącznie protestancką. Katolickie Kościoły wschodnie tradycyjnie sprawują swoje liturgie w różnych językach.

Nie należy również zapominać, że język łaciński pozostaje własnym językiem rytu rzymskiego i że Mszał Pawła VI może być używany po łacinie.

Problemem nie jest zatem używanie języka zrozumiałego, lecz to, że powszechne zastąpienie łaciny może przyczyniać się do osłabienia świadomości powszechności i historycznej ciągłości kultu rzymskiego.

10. Całościowe porównanie: Cranmer 1552 i Novus Ordo

Po przeanalizowaniu najważniejszych elementów możemy zebrać główne podobieństwa i różnice.

Element	Cranmer, 1552	Novus Ordo, 1969
Offertorium	Usunięcie tradycyjnego języka offertorium o charakterze ofiarniczym.	Zastąpienie dawnych modlitw formułami przedstawienia darów.
Ołtarz	Zastępowanie ołtarzy stołami komunijnymi.	Zachowanie ołtarzy, choć upowszechnienie ołtarzy wolnostojących.
Ceremonie	Usunięcie wielu tradycyjnych gestów i elementów.	Uproszczenie niektórych ceremonii i modlitw.
Szaty liturgiczne	Porzucenie tradycyjnych szat liturgicznych Mszy.	Zachowanie katolickich szat liturgicznych.
Kapłan	Duchowny zajmujący miejsce po północnej stronie stołu.	Upowszechnienie celebracji twarzą do ludu, bez uczynienia jej obowiązkową.
Język	Angielski.	Upowszechnienie języków narodowych przy zachowaniu łaciny.
Modlitwa eucharystyczna	Rewizja ukierunkowana na teologię reformowaną.	Zachowanie Kanonu Rzymskiego i wprowadzenie nowych modlitw.
Komunia	Zmiana formuły wyrażająca duchowe przyjmowanie przez wiarę.	Zachowanie wyraźnego wyznania wiary w Ciało Chrystusa.
Ofiara	Odrzucenie ofiarniczego i przebłagalnego charakteru Mszy.	Zachowanie katolickiej nauki o Ofierze eucharystycznej.
Rzeczywista obecność	Odrzucenie katolickiej doktryny o substancjalnej obecności Chrystusa.	Zachowanie rzeczywistej, prawdziwej i substancjalnej obecności Chrystusa.

Tabela pozwala wyciągnąć ważny wniosek: **podobieństwa dotyczą przede wszystkim określonych form, struktur i kryteriów reformy, ale nie oznaczają, że oba ryty wyznają tę samą doktrynę eucharystyczną**.

---

11. Czy protestanci uczestniczyli w opracowaniu Novus Ordo?

To pytanie często pojawia się w dyskusjach na temat reformy liturgicznej.

Faktem historycznym jest, że przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich uczestniczyli jako obserwatorzy w niektórych pracach związanych z reformą liturgiczną po Soborze Watykańskim II.

Ich obecność stała się przedmiotem kontrowersji, zwłaszcza ze względu na możliwy wpływ, jaki mogły mieć ich uwagi i opinie.

Należy jednak rozróżnić udział w charakterze obserwatora, przedstawianie uwag oraz posiadanie uprawnień do redagowania i zatwierdzania tekstów liturgicznych.

Opracowanie nowego Mszału należało do właściwych organów katolickich, działających pod władzą Stolicy Apostolskiej i papieża Pawła VI.

Nie jest prawdą, że bez konkretnych dowodów dokumentalnych można twierdzić, iż protestanci napisali Novus Ordo lub określili jego treść doktrynalną.

Nie należy również pomijać faktu, że niektórzy protestanccy obserwatorzy mogli przychylnie oceniać pewne aspekty reformy.

Jednak pozytywna ocena ze strony protestanckiego rozmówcy nie dowodzi, że Kościół katolicki przyjął jego teologię.

Interesujące pytanie brzmi raczej: **w jakim stopniu pragnienie uczynienia liturgii bardziej zrozumiałą i bardziej akceptowalną dla innych chrześcijan mogło sprzyjać określonym decyzjom, które znajdujemy również w reformach protestanckich?**

Jest to uzasadnione pytanie dla badań historycznych, ale nie należy przekształcać go w oskarżenie o protestanckie autorstwo bez odpowiednich dowodów.

12. Breve Examen Criticum z 1969 roku: ostrzeżenia kardynałów Ottavianiego i Bacciego

Porównywanie tradycyjnej liturgii z nową nie było zagadnieniem, które pojawiło się wiele lat później.

We wrześniu 1969 roku kardynałowie Alfredo Ottaviani i Antonio Bacci przedstawili Pawłowi VI znany dokument *Breve Examen Criticum Novus Ordo Missae*.

Dokument wyrażał ich zaniepokojenie sposobem, w jaki niektóre zmiany mogły wpływać na rozumienie katolickiej nauki o Ofierze eucharystycznej.

Autorzy wskazywali szczególnie na:

- Zmianę offertorium.
- Sposób przedstawienia Mszy.
- Znaczenie przypisywane zgromadzeniu wiernych.
- Wyrażanie ofiarniczego charakteru Eucharystii.
- Jasność niektórych sformułowań doktrynalnych.

W dokumencie stwierdzono, że nowy Mszał stanowił, zdaniem jego autorów, znaczące odejście od katolickiej teologii Mszy sformułowanej przez Sobór Trydencki.

Należy pamiętać, że był to krytyczny tekst opracowany przez grupę teologów i przedstawiony przez obu kardynałów, a nie deklaracja Magisterium potępiająca nowy Mszał.

Dokument nie należy również traktować jako dowodu, że Novus Ordo wywodziło się od Cranmera: jego krytyka dotyczyła reformy liturgicznej i jej implikacji teologicznych, a nie ustanawiała historycznej genealogii między oboma księgami.

Jego znaczenie polega na tym, że pokazuje, iż zastrzeżenia dotyczące kierunku i sposobu wyrażania nowej liturgii pojawiły się już w momencie jej promulgacji.

---

13. Jakie wnioski możemy wyciągnąć z podobieństw między obiema reformami?

Po przeanalizowaniu najważniejszych elementów możemy sformułować kilka wniosków.

Po pierwsze: podobieństwa liturgiczne istnieją.

Nie jest wymysłem twierdzenie, że niektóre zmiany reformy z 1552 roku wykazują formalne paralele ze zmianami wprowadzonymi w Mszale Rzymskim z 1969 roku.

Dotyczy to zwłaszcza uproszczenia ceremonii, przekształcenia offertorium, układu przestrzeni liturgicznej i większej widoczności zgromadzenia wiernych.

Po drugie: różnice doktrynalne są równie rzeczywiste.

Cranmer przeprowadził przemianę, która odrzucała istotne elementy katolickiej teologii Eucharystii.

Novus Ordo natomiast zachowuje katolicką naukę o Ofierze Mszy i rzeczywistej obecności Jezusa Chrystusa.

Po trzecie: podobieństwa nie dowodzą bezpośredniego kopiowania.

Nie dysponujemy wystarczającą dokumentacją, aby twierdzić, że autorzy Mszału Pawła VI przyjęli obrzęd Cranmera jako wzór.

Niektóre podobieństwa można wyjaśnić wspólnymi tendencjami do uproszczenia, wykorzystaniem starożytnych źródeł liturgicznych lub kryteriami odnowy, które występowały również w innych reformach chrześcijańskich.

Po czwarte: podobieństwa zasługują na analizę teologiczną.

To, że dwie reformy miały odmienne cele, nie oznacza, że ich formalne rezultaty są nieistotne.

Reforma może oficjalnie zachowywać doktrynę, a jednocześnie zmieniać język obrzędowy w taki sposób, że niektóre aspekty tej doktryny stają się dla wiernych mniej dostrzegalne.

Jest to jedno z najważniejszych zagadnień, które stawia przed nami to porównanie.

Zakończenie: kiedy dwie reformy są do siebie podobne, historia i teologia muszą zabrać głos

Porównanie *Book of Common Prayer* Thomasa Cranmera z *Novus Ordo Missae* Pawła VI stanowi zagadnienie o dużym znaczeniu historycznym i teologicznym.

Nie powinniśmy obawiać się badania ich podobieństw, ale nie powinniśmy również przekształcać ich w wniosek, którego nie pozwalają uzasadnić źródła historyczne.

Najważniejsze jest zrozumienie, że liturgia nie jest zwykłą sekwencją ceremonii, które można zmieniać bez konsekwencji dla wyrażania wiary.

Kościół modli się tak, jak wierzy, i poprzez swoją liturgię przekazuje przyszłym pokoleniom to, co otrzymał od Jezusa Chrystusa i Apostołów.

Dlatego gdy zauważamy, że niektóre przemiany rytu rzymskiego wykazują podobieństwa do tych wprowadzonych przez Cranmera, uzasadnione jest pytanie, czy wszystkie decyzje współczesnej reformy były rzeczywiście słuszne i czy zawsze zachowały maksymalną jasność w wyrażaniu tajemnicy eucharystycznej.

Nie chodzi o zaprzeczanie ważności Novus Ordo ani o automatyczne przypisywanie mu teologii protestanckiej. Chodzi o rzetelne zbadanie, co zostało zmienione, co zachowano i jakie konsekwencje te przemiany mogą mieć dla rozumienia Mszy Świętej.

Jest bowiem jedna prawda, której żadna liturgiczna dyskusja nie powinna przesłaniać:

Msza Święta nie jest po prostu pamiątkową wieczerzą, zgromadzeniem wiernych ani świętowaniem wspólnoty. Jest Ofiarą naszego Pana Jezusa Chrystusa, uobecnianą sakramentalnie na ołtarzu.

Katolik powinien przystępować do tej tajemnicy z wiarą, adoracją i czcią.

Powinien również troszczyć się o to, aby zewnętrzne formy liturgii zawsze ukazywały z możliwie największą jasnością wielkość tego, co dokonuje się na jego oczach: odkupieńczą Ofiarę Chrystusa, składaną Ojcu dla zbawienia świata.

Ad maiorem Dei gloriam.

Źródła do dalszego zgłębiania tematu

Źródła historyczne

1. Thomas Cranmer, *The Book of Common Prayer* (1549 i 1552). Podstawowe teksty do porównania obu wersji angielskiej liturgii.
2. Diarmaid MacCulloch, *Thomas Cranmer: A Life*. Opracowanie biograficzne i historyczne poświęcone Cranmerowi i reformacji angielskiej.

3. Opracowania historyczne dotyczące ewolucji angielskiego obrzędu Komunii oraz wpływu Martina Bucera na rewizję z 1552 roku.

Źródła katolickie

4. Sobór Trydencki, sesja XXII: nauka o Najświętszej Ofierze Mszy Świętej.
5. Sobór Watykański II, *Sacrosanctum Concilium*, zwłaszcza numery 23, 36, 47, 50 i 54.
6. Paweł VI, Konstytucja Apostolska *Missale Romanum*, 3 kwietnia 1969 roku.
7. Alfredo Ottaviani i Antonio Bacci, *Breve Examen Criticum Novus Ordo Missae*, 1969.
8. Katechizm Kościoła Katolickiego, numery 1362-1381.